

פתיחה

בפרשת השבוע מספר הקב"ה לאברהם, שהוא מתכוון להרוס את סדום בגלל חטאיהם. בעקבות כך פונה אברהם בתפילה, שהקב"ה יסלח לאנשי סדום 'למען' הצדיקים שנמצאים בתוכה, ורק לאחר שהתברר שאין אפילו עשרה צדיקים הוא מפסיק להתפלל. מדוע הקב"ה יסלח לכל העיר למען הצדיקים? נחלקו הפרשנים בשאלה זו, בהתאם לפירוש המילה 'למען':

א. מדברי המדרש בפרקי דרבי אליעזר (פרק כה) עולה, שאכן יש בכוחם של הצדיקים להגן על הרשעים למרות חטאיהם. את המילה "למען" פירשו - בזכות, בזכות הצדיקים תינצל העיר. ב. גישה חולקת מופיעה בדברי האבן עזרא (שם) שפירש, שהמילה למען כוונתה 'לתועלת', כלומר מכיוון שיש באפשרות הצדיקים להחזיר את העיר בתשובה, לכן יש לחוס על העיר, ובלשון הרדב"ז:

"אולי יש חמישים צדיקים: יש לדייק: למה נקט "בתוך העיר"? אך מובן על פי מה שאמר ירמיהו "שוטטו בחוצות ירושלים וראו אם יש איש עושה משפט" וקשה, והלא כמה צדיקים היו אז! אכן הצדיקים היו יושבים אחורי תנור וכירים ולא היו מתערבים בהנהגת העיר והמנהיגים היו כופרים מחוסרי אמונה והצדיקים נחבאים בחוריהם, וזו הייתה טענת אברהם."

נפקא מינה בין השיטות תהיה במקרה בו יהיו בסדום עשרה צדיקים, אך שלא יהיו חלק משמעותי בעיר. לפי דברי המדרש, גם במקרה זה יש להציל את העיר, ולחוס עליה בזכות הצדיקים. לעומת זאת לדעת הרדב"ז, רק במקרה שיש באפשרותם להחזיר את שאר העיר בתשובה, יש להציל את העיר בזכותם, ולא כאשר הם מנותקים משאר אנשי העיר ואינם יכולים להשפיע עליה.

בעקבות הדיון האם יש להציל את סדום בזכות צדיקה, נעסוק השבוע בשאלה כאשר נלחמים באויב האם שאר האוכלוסייה נחשבת חפה מפשע, ואם כן, האם צריך להתחשב בה דבר שעלול לגרום לפגיעה באיכות הלחימה. כפי שנראה, מאחר שאלפי שנים שאלות מעין אלו לא היו רלוונטיות, לא תמיד קיימים מקורות ראשוניים בעניין, וכן יש לציין שתפיסות המוסר השתנו¹.

שמעון ולוי

המקור הראשוני (אם כי אינו הלכתי) בו דנו המפרשים ביחס לענישה כללית, מופיע במעשי שמעון ולוי. כפי שמספרת התורה בפרשת וישלח, לאחר שחמור לקח בכוח את דינה אחות שמעון ולוי, הם יצאו למסע הרג באנשי שכם והרגו את כל תושבי העיר. נחלקו הפרשנים בשאלה, מדוע כל אנשי שכם נענשו על מעשי חמור:

א. **הרמב"ם** (מלכים ט, יד) כתב, שבני נח מצווים להעמיד בית דין לשפוט את החוטאים, ואנשי שכם לא שפטו את חמור שגזל את דינה ומשום כך התחייבו מיתה. **הרמב"ן** (וישלח לד, יג) חלק (מכיוון שהושבת דיינים הינה מצוות עשה, ונענשים רק על לאו), ומשום כך כתב שאכן שמעון ולוי רצו לנקום באנשי שכם אשר סרו למשמעת חמור ואביו.

אמנם, כפי שממשיך הרמב"ן וכותב, כאשר יעקב בירך את השבטים הוא נזף בשמעון ולוי, כי לטענתו הרגו לחינם את אנשי העיר שלא חטאו. מכל מקום, כפי שעולה מדברי הרמב"ם והרמב"ן (ובהנחה שהרמב"ן מסכים עם נזיפת יעקב), אין הצדקה להרוג אנשים שלא חטאו כחלק מענישה כוללת, וכן כתב גם **הרש"ר הירש** (בראשית לד, כה - לא). ובלשון של הרמב"ן:

"ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו, והראוי להם שיהרגו שכם לבדו. וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם, כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם."

ב. פירוש חריג ושונה, המצדיק פגיעה גם באנשים שלא חטאו (או שלא מהווים חלק מהלחימה במקרה שלנו), מופיע בדברי **המהר"ל** (גור אריה וישלח לד). הוא לא קיבל את טענו של הרמב"ם שאנשי שכם חטאו בכך שלא דנו את חמור, שהרי חמור היה ראש העיר ומסתמא לא יכלו לדון אותו, ולכן אנשי העיר נחשבים אנוסים שאינם צריכים להיענש.

על מנת להצדיק את הרג אנשי שכם כתב, שכאשר מדובר במלחמה בין שני עמים הכללים שונים - כל אנשי האומה נחשבים חלק מהמלחמה ומשום כך מותר להורגם. הסיבה שכאשר נלחמים בעיר יש לקרוא לה לשלום בתחילה היא, שאנשי אותה העיר לא חטאו ולכן אין סיבה להענישם, אבל במקרה בו חלק מאנשי העיר חטא מותר יהיה להרוג את כולם, ובלשונו:

"ונראה דלא קשיא מידי, משום דלא דמי שני אומות, כגון בני ישראל וכו'נעניים, שהם שני אומות, כדכתיב (פסוק טז) "והיינו לעם אחד" - ולפיכך הותר להם ללחום כדין אומה שבא ללחום על אומה אחרת, שהתירה התורה. ואף על גב דאמרה התורה (דברים כ, י) "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום", היינו היכי דלא עשו לישראל דבר."

מדוע אם כן לפי שיטתו, יעקב נזף בשמעון ולוי על מעשיהם? כפי שעולה מהמשך דבריו, הסיבה לכך היא שהם לא התייעצו עם יעקב, וממילא מלחמתם לא היתה יותר מלחמה של עם כנגד עם בה מותר להרוג גם אנשים שלא חטאו, אלא מלחמה של אנשים פרטיים שלהם אין היתר להרוג ללא אבחנה.

טוב שבגויים הרוג

עד כה הדיון עסק במקרה בו האוכלוסייה לא מהווה סיכון לכוחות הנלחמים, וכפי שראינו לדעת רוב הפרשנים אין היתר במקרה מעין זה לפגוע באנשים שאינם מעורבים באופן ישיר בלחימה. אמנם מסתבר, שבמקרה בו יש חשש סביר שאדם מסוים מתוך האוכלוסייה האזרחית הוא מחבל, מותר להורגו ולא לסכן את הכוחות, וראייה לכך אפשר למצוא בדברי מסכת סופרים.

¹ בתפיסת השונות שהוצעו בעולם לשאלה זו, שייכת בין השאר המחלוקת כיצד לראות מעמדו של הפרט: כלומר, האם הפרט נחשב כחלק ממדינתו לטוב ולרע, ומשום כך במהלך מלחמה הוא נחשב כחלק מעמו דבר שמאפשר פחות להתחשב בו. או שהיחס בין אדם למדינתו רופף (והמטרה שכל העולם יתנהל כמדינה אחת גדולה), ואז ממילא מעשיו גם פחות תלויים במעשי מדינתו (ועיין בספר 'ניידים נייחים').

במסכת סופרים (פרק טו) מובא בשם רבי שמעון בר יוחאי, ש'טוב שבגויים הרוג'. למרות שבפשטות משמע שלא מדובר במימרא הלכתית, כמו מימרות רבות דומות שאינן מהוות אמירה הלכתית (וכמו 'טוב שברופאים לגיהנום'), **התוספות** (עבודה זרה כו ע"ב ד"ה ולא) סברו שהיא אכן הלכתית, ומשום כך הקשו, שהרי הגמרא בעבודה זרה כותבת שאמנם לא מצילים גוי, אך גם לא הורגים אותו. כדי ליישב את הסתירה כתבו התוספות בעקבות הירושלמי, שיש לחלק בין מצב מלחמה למצב של שלום. כאשר מדובר בשלום, אין להציל גוי, אך גם אין להורגו סתם ללא הצדקה. לעומת זאת כאשר מדובר במלחמה מותר להרוג גם גוי הנראה כשר, מכיוון שיתכן ומסתבר שיתברר שאינו ככזה, ולבסוף יילחם בעם ישראל, וכן פסקו **הב"ח** (יו"ד קנח, א) **ש"ך** (שם, א) ועוד, ובלשון התוספות: "העובדי כוכבים לא מעלין ולא מורידין. ואם תאמר, הא אמרינן במסכת סופרים (פרק טו) כשר שבכנענים הרוג. ויש לומר, דבירושלמי דקדושין מפרש דהיינו בשעת מלחמה. ומביא ראייה מויקח פרעה שש מאות רכב בחור, ומהיכן היו (והרי הבהמות נהרגו במכת הברד)? מהירא את דבר ה'".

כפי שצינו התוספות, ראייה לפירוש זה מביא הירושלמי מעבדי פרעה. בפרשת וארא כותבת התורה, שבעקבות מכת הברד מתו החיות והבהמות, אך בכל זאת כאשר רדף פרעה אחרי בני ישראל שיצאו ממצרים, היו להם בהמות. מהיכן היו בהמות אלו? אלא היו אלה מאותם מצרים שהיו בהתחלה יראי ה' ומשום כך הניסו את בהמותיהם לתוך ביתם מפני הברד, ומוכח שטוב שבגויים הרוג, מכיוון שיש סיכוי סביר שבסופו של דבר ייפגע בכוחות (וכמובן שיש לבחון כל מקרה לגופו).

נתינת מחסה

יוצא שכאשר מדובר במחבלים בפועל ואפילו באדם החשוד כמחבל, מותר להורגו. שאלה נוספת מצויה שדן בה **הרב ישראלי** (עמוד הימני ס' טז) היא, האם מותר להרוג אנשים שאינם מחבלים בפועל ממש, אלא מסייעים למחבלים (או לצבא האוייב), למשל במקרה בו אדם מסתיר מחבל נמלט בביתו ורוצים למוטט את הבית, או כאשר מסתירים מצבורי נשק:

למסקנה כתב בעקבות **האור שמח** (רוצח א, ח), שגם מסייעים אלה נחשבים כרודפים (למרות שהם לא רודפים ממש, אלא רק בגרמא) ומותר להורגם. בטעם הדבר נימק האור שמח, שהעובדה שהם לא פוגעים בפועל ביהודי מולם אינה מהווה שיקול, בסופו של דבר יהודי ייפגע. לכן במקרה זה, מסתירי המחבלים והמסייעים לטרור מותר להורגם.

שאר האוכלוסייה

עולה למסקנה, שבמקרה בו אדם חשוד כמחבל או שאפילו רק מסייע לו - מותר להורגו. מסקנה זו נכונה כאשר מדובר באנשים בוגרים האחראים למעשיהם ומחליטים במודע לעזור לאויב. מה יהיה הדין כאשר ילדים נמצאים באותו בית, והם בניגוד לאנשים בוגרים אינם אחראים למעשיהם, האם יהיה מותר להרוס את הבית? **הרב ישראלי** (שם) דן גם בשאלה זו:

ראייה ראשונה: מקור ראשון ממנו אפשר להתייחס לסוגיה זו, הביא הרב ישראלי את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד (הלכות חובל ומזיק) ביחס לספינה העומדת להישבר. לדעת הרמב"ם, במקרה בו ספינה עומדת להישבר בגלל סערה זרק אחד מאנשי הספינה כלים ממנה כדי להקל על המסע, הוא פטור, כיוון ש"הכלים רודפים אחריהם לטובעם". הראב"ד חלק וסבר, שהוא חייב.

בפשטות, מקרה זה דומה למקרה שלנו. אותם ילדים גויים או חפים מפשע הנמצאים בבית אינם רודפים בגלל שרצונם בכך, אלא באונס כמו שהכלים בספינה רודפים אחרי אנשיה באונס. משום כך לדעת הרמב"ם יהיה מותר להורגם במהלך הריגת המחבל, באופן זה תמנע הריגת חיילים, ואילו לדעת הראב"ד יהיה אסור, ובלשונו של הרב ישראלי:

"ועל פי הנ"ל יש מקום לומר גם בענייננו שזה תלוי במחלוקת זו. ולרמב"ם גם קטנים אלה תורת רודף עליהם, ואף על פי שהוא לאונסם. ואף על פי שבעובר משיצא ראשו אין נוגעים בו, הרי זה רק בישראל מצד חומר שפיכות דמים שיש בישראל, אבל בבן נוח שאין עליו החומר של שפיכות דמים כבישראל, כיוון שתורת רודף עליהם ניתן להציל בנפשם."

אף על פי כן, למסקנה דחה הרב ישראלי ראייה זו, מכיוון שעל אף שכפי שראינו גם רודף בגרמא נחשב רודף (כמו אדם המסתיר מחבלים), ורודף באונס נחשב רודף לדעת הרמב"ם (במקרה של הכלים), כאשר שני התנאים מצטרפים, גם רודף בגרמא וגם אונס וכמו במקרה בו יש ילדים בבית שנמצא מחבל - אין דינם כדין רודף (ועיין בשיעור הרב אשר וייס 'הלכות מלחמה' שנקט לאסור מטעם אחר).

ראייה שנייה: מקור שני להיתר דין זה, הוא בחילוק בין מצב בו רודפים אחרי אדם פרטי, לבין מקרה בו מדובר במלחמה. כפי שכתבו פוסקים רבים, בדיני מלחמה הדינים משתנים. לכן, אף על פי שבדרך כלל אסור לסכן חיי אדם בשביל רכוש, מותר למלך להוציא למלחמה על מנת להרחיב את גבולו, למרות שבעקבות כך ימותו חיילים בקרב.

כמו כן, כפי שראינו בעבר (האזינו שנה א') אסור לאדם למסור את נפשו למען הזולת, ולא זו בלבד אלא שגם לפי לא מעט פוסקים אסור אפילו להיכנס לספק סכנה בשביל להציל את חברו - אך בזמן מלחמה הכללים שונים. בזמן מלחמה חובה על החייל לסכן את עצמו למען חבריו ולמען עם ישראל שנמצא בחזית, ואף למסור את הנפש לשם כך.

משום כך, למרות שבדרך כלל אסור לפגוע באנשים חפים מפשע במהלך רדיפה, כאשר מדובר בזמן מלחמה מותר. כיצד קובעים על פי אלו כללים יש לנהוג? הרב ישראלי סבר, שכאשר החוקים הבינלאומיים בעניין זה הגיוניים ולא מפלים דווקא את מדינת ישראל, אז יש ללכת על פיהם, וכמעין 'דינא דמלכותא דינא', אך כאשר החוקים אינם כאלו - יש ללכת על פי הסברה (ועיין הערה²).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

² כפי שכתב רפאל בן לוי (אתר 'השילוח'), הסברה בעניין זה משתנה מדור לדור. לדוגמא, בתחילת התהוות הכנסייה בגלל ייאושם מהעולם הזה, וחוסר היכולת (לטענתם) להשיג צדק, הוגיה סברו שכלל אין להילחם. רק לאחר זמן מה חלקם הצדיקו לחימה הגנתית, ואף מלחמת מנע. גם בזמן הזה כפי שכתבנו בהערה הקודמת, הדעות בעניין משתנות על פי תפיסות עולם.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com